

5. Історія української літератури (кінець XIX – початок XX століття) / ред. Гнідан О. Київ : Либідь, 2005. Кн. 1. С. 624. Кн. 2. С. 496.
6. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 26.
7. Шумило Н. Микола Євшан / Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. Київ : Основи, 1998. С. 3 – 11.
8. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Дніпро. 1989. 541 с.

Зелененька Ірина Алімівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КОЛЯСТРУК
Ольга

МИКОЛА ЄВШАН: ЖИТТЄВІ СМИСЛИ
В РЕВОЛЮЦІЇ

*Він належав до тих, що «сталили
молодість і полягли при зброї»*

Анотація

У статті проаналізовано й осмислено основні засади статті Миколи Євшана «Великі роковини України», проголошеної 1919 року у Вінниці. Доведено, що найважливіші світоглядні переконання Миколи Євшана зорієнтовані до рішучих дій у питаннях національних інтересів.

Ключові слова: виступ, громадяни, галичани, держава, національна єдність, нація.

Summary

The article analyzes and comprehends the main principles of Mykola Yevshan's article «Great Anniversary of Ukraine» proclaimed in 1919 in Vinnitsa. It is proved that the most important worldviews of Mykola Yevshan are oriented to decisive actions in matters of national interests.

Key words: speech, citizens, Halychyna, state, national unity, nation.

Промова, написана з нагоди першої річниці проголошення ЗУНР Миколою Євшаном у Вінниці 31 жовтня 1919 р. і виголошена ним наступного дня, надто швидко перетворилась на його лебедину пісню через швидку і передчасну смерть автора і стала заповітом для тодішнього молодого покоління, яке піднялось на боротьбу за вільну Україну. Таким же актуальним цей текст, виданий 1920 р. у Відні урядом преси і пропаганди Західної УНР окремою брошурою, залишається і сьогодні [1].

Юрій Шкрумеляк, учасник визвольних змагань, зокрема у складі УГА на Поділлі, згадував: «Виходить на естраду наш незабутній великий публіцист, а

зарівно великий громадянин і робітник, молодший друг Грушевського і Франка – Микола Федюшка-Євшан. Характеристична голова, енергічні уста, бистрі, ясні, проникливі очі, високе, мудре чоло; сідає при столику, розгортає картки рукопису, останньої своєї праці, останньої в своєму житті – праці, в якій він, наче прочуваючи свою близьку смерть, виловив нам своє «вірую», ніби свій безсмертний заповіт, що є zarazом доказом бистроти його ума, геніальності інтуїції, певності думки і пророчого натхнення. Починає читати... Вже перші слова, ясні і приступні інтелігентові і простому селянському синові, – приковують до себе увагу всіх присутніх. Слова такі прості, а такі незвичайні, такі звичайні – а такі високі. Так, без сумніву, автор мусів відчути, що це останній скарб, який лишає він своєму так любленому народові, і тому вложив в нього всю силу свого високого духа, всю енергію, яку вкладається у свій останній, найкращий твір» [2, с. 757].

Нам важко достеменно судити, чи справді М. Євшан відчував наближення смерті, радше, він гостро розумів трагізм ситуації, що склалась у революційній Україні на початок 1919 р., і дуже болісно її переживав, глибоко розмірковуючи над помилками і хибами революційного поступу. Текст промови переконливий в усіх сенсах: і як урочистий (з нагоди першої річниці соборності), і як аналітичний (з огляду набутих уроків), і як прогностичний (з ясного розуміння драматичних перспектив боротьби та її трагічності), і як публіцистичний (як розмова зі своїм слухачем-читачем). Текст написаний справді пристрасно і водночас тверезо, автор гранично чесний і свідомий відповідальності своєї місії. За читанням тексту постає людина революційно натхненна, інтелектуальна, національно свідомою, яка водночас зберегла не скаламученою свою душу, не звела свою боротьбу до наглої, дзвінкої пропаганди, натомість яка набирала сили зі звичайного життя, з його цінностей, плеканих народом з покоління в покоління. Цей текст увиразнює автора, який поклав своє життя й талант на майбутнє України.

Микола Федюшка-Євшан виховувався у традиційній міщанській родині у невеликому галицькому містечку, його особистість далі свідомо притомніла у

Станіславській гімназії, потім огранювалася в університетських студіях Львова та Відня. Його погляди сформувалися під впливом філософії Й.-Г. Фіхте та Ф. Ніцше. Матеріальні злидні й фізичні недуги не злякали і не зупинили молодого чоловіка, їх долання загартувало характер, увиразнило небайдужу вдачу і хист публіциста. Його вроджена потреба критичного осмислення дійсності і природна жага свободи заклали підмурівок його відповідальної громадянської позиції, яка вивірялась і міцніла у співпраці в «Літературно-Науковому Віснику», «Українській видавничій спілці», під час секретарювання у Науковому товаристві імені Шевченка, у професора М. Грушевського. Обставини революційних історичних випробувань рідного народу вивели М. Євшана в авангард борців за його свободу [3].

Революція, розпочата національними силами в Наддніпрянській Україні і Галичині, безпосередньо мобілізувала М. Євшана як активного бійця, спочатку він боровся за допомогою слова, в роки війни – багнетом, після розпаду Австро-Угорщини він став поручником УГА [4]. Революційні події М. Євшан розглядав як реальний шанс вибороти українцями свою державність, хоча дуже ясно усвідомлював слабкості і проблеми національного руху.

Що ж визначило і визначало ціннісні орієнтири М.Євшана і чому вони не втратили актуальності для нас і тепер? Відповідь на ці питання можна спробувати знайти, аналізуючи останній виступ Миколи Євшана у Вінниці 1 листопада 1919 р., що за своєю глибиною став справді програмним не лише для борців за національну свободу століття тому, а й тепер – в умовах нового етапу боротьби за вільну Україну.

Водночас, треба підкреслити, що текст був написаний наприкінці 1919 р. і відображав світоглядні рефлексії автора на той час, враховуючи ступінь осмислення ним національно-визвольних змагань як у Західній, так і Центральній Україні, коли боротьба ще тривала і вимагала мобілізації сил. І не слід відкидати, що з позицій сучасності цей текст читається інакше, оскільки, по-перше, національно-визвольні змагання 1917-1921 рр. вже стали історією, тому осмислюються цілісно як dokonані події в усьому комплексі. Це

історичний документ епохи, що виник у критичний час і безпосередньо його документував. По-друге, нові аналогії і запитання до цього тексту ставить наша свідомість під впливом революційних подій 2013-2014 рр. і сучасної війни з російсько-імперським окупантом.

У роки Першої світової війни вже сформоване критичне ставлення до антинаціональної і антинародної політики Австро-Угорської імперії підсилилось загальногуманістичним і національно-патріотичним струменем у діяльності М. Євшана. Проголошення Української держави в Галичині М. Євшан зустрів на фронті і відразу включився до активних дій проти поневолювачів рідного народу, виказуючи особисту мужність і відвагу в цій боротьбі: «Молоді, гарячі цілою душею кинулися у вир нової боротьби» [1, с. 3]. Тоді він утвердився в тому, що воля і свобода здобуваються великими зусиллями, кров'ю, людськими жертвами: «Наш народ добуває останніх сил, (сил, що лишилися йому по світовій війні, по численних кривавих так щедро проливаних в Карпатах, на рівнинах Польщі, в Румунії, в Італії, в Альпах, лється далі – тепер на рідній землі» [1, с. 3]. Водночас цей гіркий досвід війни, набутий на італійському і російському фронтах, дав йому віру в «бідний, голий та босий» народ, який спростував переконання, що ослаблена віками визискувань нація не може вистояти голіруч проти добре озброєного ворога. Разом з тим, М. Євшан тверезо відкинув романтичний ідеалізм: «Національна війна, яку ми уявляли собі в душах, як один могучий порив, як свого роду панораму героїчних вчинків і прекрасну світлясту ракету, – вона почала затягатися, стала марудною, буденною. Почав нас бити ворог, а, властиво, вороги з усіх боків. По перших днях, повних запалу, прийшли місяці важкі, як олово, які щораз більшим тягарем лягали нам на душі і принижували їх» [1, с. 4].

Варто підкреслити, що М. Євшан відверто попереджає, що «Україну роздирає на всі боки всяка сволоч – чужа і своя» [1, с. 7], але наполегливо говорить не стільки про зовнішнього ворога, як про внутрішнього, вкрай підступного і небезпечного, який проявляється у зневірі і недовір'ї, інтригах і розпуці, дезорганізації і зраді. Політичну мімікрію, підступне пристосуванство

до революції заради вигоди він таврує як «безкровні, але найбільш болючі удари» тих, «що пристали до нас і присягли на вірність тільки на те, аби всунутися на відповідальні посади і нанести нам тим більшу шкоду» [1, с. 4].

Осмислюючи трагедію поразок УГА та її відступу за Збруч, М. Євшан вбачає основну біду в слабкості національної єдності, коли «самі майже були готові не признати, розтікаючись на всі боки, соромно зневажаючи українську ідею, за котру стільки місяців боролися. Це був той критичний момент, коли разом з нашою армією готові були розлетітися на всі її геройські подвиги, змарнувати величезні жертви майна і крові упертих змагань, віра в будучність і навіть сама можливість кращої будучності народу» [1, с. 5]. З іншого боку, йому гостро болить, що в очах світу українці зійшли на «оту більшовицьку банду» і не змогли переконати раду 4-х у Парижі в самодостатності української державності, і понад те – в рідній землі почувалися не воїнами-оборонцями, а наче злодіями, що «накоїли лиха і мусять крадькома втікати».

У своєму виступі М. Євшан підкреслює, що усвідомлення галичанами великого нещастя скувало їх разом, витворило з них силу і призвело до повної свідомості власного стану: «Тут усякий, проковтуючи на самоті гірку сльозу, тамуючи пекучий жаль за ріднею та за всім тим, що він покинув на там тім боці, переконується в тому, що все-таки поза всякими, тепер там галасливими справами, які домагаються здійснитись в першу чергу, є в душі кожного найперша справа: СВОЯ БАТЬКІВЩИНА» [1, с. 6]. Нам йдеться про те, що автор підкреслює, як це почуття відповідальності за батьківщину «почало боліти і з кожним днем болить щораз більше», це індивідуальне і водночас спільне усвідомлення прийшло через втрату і біль, «коли з там того боку приходять щодня звісті, які кривавлять душу кожного з нас, вісти про замордування ляхами рідного батька, про спалення рідного села, про грабежі, про відсилення на примусові роботи, про арешти провідників, інтелігенції та свідомих селян, про трагічні жертви в таборах інтернованих та полонених в Домб'ю, в Перемишлі, Засянню, Берестю, про знущання, недуги та голод, про те, що немає там іншого слова для українця як бандит та курвий син... Тепер ми виростаємо на українців,

на свідомих громадян УНР» [1, с. 6]. Нещастя протверезило: «Тут ми маємо навчитися того, про що ми забули дома, а без чого ми не гідні були називати себе нацією» [1, с. 7].

Галичани справді відчували себе національною (українською) спільнотою ще до Першої світової війни й чітко визначили фронт боротьби за свою ідентичність, виступаючи проти польського гноблення. Натомість у наддніпрянців політична нація стала визрівати в ході самої революції, цим вони істотно поступались західним українцям, які показали 1918-1919 рр. приклад, що, за визначенням І. Лисяка-Рудницького, «скріплює віру в українське майбутнє» [5, с. 58], оскільки галичани виплекали потужну й згуртовану армію, створили державу, закони якої діяли хоч і локально, але мали силу.

Однак попри політичну згуртованість, все ж забракло сил встояти перед зовнішньої загрозою. Звідси така гнітюча розпука у М. Євшана, але звідси – і його усвідомлення уроків і помилок. «Серед світової хуртовини ми навчилися жити лише з дня в день, як горобці під стріхою, і щасливі, коли подолали працю одного дня, відкладаючи клопоти на другий день. І не помічаємо перемін у соціальній структурі, які відбуваються на наших очах... Ми живемо все ще дивним життям старини, традиціями і думками» [1, с. 9]. На його погляд, місія його революційного покоління виконана, оскільки «щораз голосніше та майже брутально допоминається голосу хтось новий, починає нас щораз більше спихати з наших позицій» [1, с. 9]. Це не образа і не сльозливе голосіння, а усвідомлення законів історичного поступу. І про жертовність свого покоління заради справи майбутнього він веде мову з позицій необхідності: «От чому наше покоління, маючи за призначення дати підвалини новій Україні, промостити шлях до неї, немає чого жалкувати своїх сил, розкладати їх на десятки літ. Мусимо їх скупчити разом і з цілою форсою взятися до праці» [1, с. 11]. «Не одному зі слухачів упали з очей щирі сльози, – безпосередньо свідчив про стан галичан у вінницькому театрі Ю. Шрумеляк, – не сльози жалю і розпуки, але сльози удовлетворення, сльози надії на будуче – коли не для нас, то для нашої ідеї – для визволення наших внуків» [2, с. 757-758].

Водночас М. Євшан закликає перестати працювати на авторитет інших націй і держав, більше не посуватися «в найглухіший куток у власній хаті», досить наслужились вже австрійському цісареві, годі догоджати мадярському свинопасу або шевському майстрові з Берліна: «Українські духовні та культурні пустирі багато требують гною, багато крові треба, аби зростити наш засів: шляхетний посів, щира жертва, висока одержимість не можуть вродити кукілю» [1, с. 11]. М. Євшан свідомий, що «українська справа попри те не буде програна, коли ми за той час революції поставимо українську дійсність, видвигнемо українське громадське життя на вищий як дотепер рівень. ... одно передовсім остається до збереження – це наша честь. ... Нехай ми програємо на фронтах, нехай гинуть тисячі наших людей з ворожої руки серед нелюдських знущань та наруги, але бережим бодай свій прапор – аби в нашій діяльності не було нічого такого, якого би ми мусили соромитися не перед якою-небудь Антантою, а перед власним народом і будучими поколіннями. ... Національна війна може бути програна, але її традиція продовжується століттями, глибоко й духовно ховається в серцях мас, які вона сколихнула, і буває дуже часто єдиним чинником до відродження» [1, с. 15, 16].

Насамкінець, розмірковуючи про національний менталітет українців, їхню терплячість і толерантність у стосунках з сусідами, М. Євшан закликає до рішучості в обстоюванні свого, долання комплексу меншовартості і залежності. У нього любов до вітчизни корелює з ненавистю до її ворога, він – за ненависть, яка «чуйно пильнує національну підність свою проти всяких посягань ворога і готова кожної хвилі відперти його. Така ненависть не поступиться ані одним кроком з рідної землі, а стане сильним валом супроти кожного, хто би хотів розпаношитися на нашій землі. Така ненависть не буде говорити притишеним голосом у своїй хаті. Суперечностей з високими етичними і вселюдськими ідеалами тут немає. ... Національна ненависть, ненависть газди в своїй хаті до першого ліпшого зайди, ненависть свідомо своїх прав – здорова» [1, с. 19, 20].

Отже, М. Євшанові у роковини проголошення ЗУНР чітко йшлося про глибоке усвідомлення української нації серед інших та обстоювання її державності ціною революційної боротьби її синів і доньок. Він розумів, що розпочата боротьба – лише одна ланка у віковичному обстоюванні національної свободи, що перемога коштуватиме багатьох зусиль і жертв, які неминуче необхідні в ім'я щастя майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євшан М. Великі роковини України. Відень: Видання уряду преси і пропаганди Зах. УНР, 1920. 26 с.
2. Шрумеляк Ю. Поїзд мерців : картини жертв і трудів. Вінниця у спогадах : у 3-х т. Початок ХХ ст. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. Т. 2. С.751–772.
3. Ільницький М. Євшан Микола. ЕІУ. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 8. С. 104.
4. Гнатюк М. Критик, що поміняв перо на зброю. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 1995. 46 с.
5. Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2-х т. Київ : Основи, 1994 Т. 2. С.53–61.

Коляструк Ольга Анатоліївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КРУПКА
Віктор

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ
ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО
В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ
МИКОЛИ ЄВШАНА

Анотація

У статті висвітлено творчий доробок Петра Карманського в літературно-критичній інтерпретації Миколи Євшана. З'ясовано провідні мотиви і пафос поезотворчості молодомузівця, окреслені світоглядні орієнтації його європеїзму.

Ключові слова: модернізм, символізм, «Молода Муза», образ, відчуження.